

PUTOKAZI ZA RAD SA ROMSKOM DECOM PREDŠKOLSKOG UZRASTA

Sažetak

U radu je dat kratak osvrt na istorijske i, pre svega, savremene probleme Roma u Srbiji, te na posledice tih problema na romsko dete, a sa ciljem boljeg razumevanja prilika romskog deteta i poteškoća sa kojima se susreće pre konačnog susreta sa obrazovnim sistemom. Prikazana su konkretna iskustva sa oko 150 romske dece predškolskog uzrasta i njihovim roditeljima u naselju Veliki rit pored Novog Sada. Navode se primeri mogućnosti motivisanja i unapređivanja razvoja ove grupe dece, kao i pozitivni ishodi angažovanja na integraciji i uključivanju dece u redovan sistem obrazovanja.

Cljučne reči: romsko dete, obrazovni sistem, integracija, predškolsko dete.

Radeći kao volonter-vaspitač na projektima kompenzatornog obrazovanja za predškolsku decu, imala sam priliku da upoznam život, običaje, teškoće sa kojima se Romi susreću, ali i da steknem iskustvo u situacijama koje zahtevaju konkretno delovanje za dobrobit dece predškolskog uzrasta u jednom romskom naselju. To iskustvo nije obuhvatalo samo rad sa decom već i rad sa njihovim roditeljima, upoznavanje njihovih običaja, načina života, susretanje sa preprekama i predrasudama koje ih ometaju da svojoj deci otvore put jednak pravima koja imaju sva deca.

Ko su Romi?

Na osnovu lingvističkih istraživanja, stručnjaci danas sa velikom pouzdanošću tvrde da su Romi poreklom iz Indije, odakle su se masovnim seobama u nekoliko talasa kretali prema Evropi. Razlozi migracija verovatno leže u čestim i surovim upadima Mongola na teritorije gde su živeli Romi, te su oni najpre krenuli ka Persiji i Jermeniji, a nešto kasnije odlaze u Mesopotamiju i Egipat. Moguće je da već na samom početku svog dugog puta, koji će trajati vekovima, nisu bili dobrodošli, zbog čega će svoje putovanje nastaviti dalje, prema Vizantiji i drugim balkanskim zemljama. Još uvek postoje neslaganja stručnjaka o tome iz kog tačno dela Indije potiču Romi i koji

* Rad priređen u saradnji sa prof. dr Lada Marinković, mentor diplomskog rada prof.dr Isidor Graorac

vremenski period obuhvata vreme velikih migracija, ali se pouzdano zna da kretanje prema Balkanskom poluostrvu pada u vreme najezde Turaka na Balkan. Turska nadržanja na Balkan, sa veoma preciznim vojnim ciljevima, odlikovala su se i svojevremenom tolerancijom prema pripadnicima drugih naroda koji su im se pridruživali, pa tako i prema Romima. Kao zanatlije koje su vojsci potrebne, Romi će biti korisni da na putevima osvajanja čine usluge koje ne naplaćuju mnogo. Činjenica da su Turci boravili na Balkanu pet vekova, razlog je što su se Romi na ovom prostoru zadržali najduže i u najvećem broju. Balkanske zemlje nisu bile krajnja tačka u Evropi gde su se romska kretanja zaustavila. Roma danas ima na gotovo svim kontinentima i u većini država na svetu, ali ih na Balkanu, ipak, ima najviše. Viševjekovne migracije upisale su u istoriju Romskog naroda obimnu, uglavnom tužnu istoriju, a posledice toga još vekovima kasnije osećaće romsko dete u svim segmentima svog nevinog života.

Danas, romska zajednica je i dalje najugroženija manjinska zajednica u Srbiji. Za unapređivanje njenog položaja, kao i potpunu uključenost u društveni, ekonomski, kulturni i politički život potrebna su sistemska rešenja koja će Romima omogućiti efikasniji pristup u oblastima u kojima su najugroženiji (Strategija za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji, Beograd 2010).

Neki problemi Roma u oblasti obrazovanja

Problemi sa kojima se Romi susreću u svakodnevnom životu čine jednu nerazdvojnu celinu, jer svaki njen segment ima direktan uticaj na preostale.

Nizak nivo obrazovanja, pored drugih faktora, kao što su nomadska tradicija, usporena integracija, diskriminacija, doprinose generacijskom siromaštvu Roma. Nizak obrazovni nivo utiče na materijalnu poziciju i kvalitet svih aspekata života (održavanje domaćinstva, podizanje dece, ostvarivanje svih prava...). Za stabilnost prihoda i stabilnost radnog odnosa osoba mora imati završenu bar osnovnu školu, koju Romi uglavnom ne završavaju zato što nemaju uslova za to, te tako ulaze u začarani krug siromaštva i najnižeg društvenog položaja.

Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina iz 2002. godine Romima je priznat status nacionalne manjine. Ovaj zakon pripadnicima nacionalnih zajednica jemči pravo na predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje na maternjem jeziku. Država se obavezala da pripadnicima manjinskih nacionalnih zajednica obezbedi uslove za obrazovanje na maternjem jeziku, a dok se ne stvore uslovi za to, država je obavezna da im obezbedi dvojezičnu nastavu ili pohađanje nastave na maternjem jeziku sa elementima nacionalne istorije, tradicije i kulture. Postoji i zakonska mogućnost da se jezik, istorija i kultura uključe u nastavni plan i program redovnih škola i da se osnivaju učiteljski fakulteti i privatne obrazovne institucije. U zakonodavstvu Republike Srbije obrazovanje je priznato kao društveno, ekonomsko i kulturno pravo garantovano Ustavom, a obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina, pored ostalih zakona i podzakonskih akata, uređeno je i *Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina* i *Zakonom o ratifikaciji Evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima*.

Međutim, u praksi sve funkcioniše drugačije, a rano napuštanje osnovnog školovanja ključni je problem u obrazovanju romske dece, čime se pokazuje da država ne uspeva da obezbedi toj deci da steknu ni nivo obrazovanja garantovan Ustavom.

Pristupajući *Dekadi inkluzije Roma 2005–2015*, Vlada Republike Srbije je 2005. godine usvojila *Jedinstveni akcioni plan za unapređivanje obrazovanja Roma u Srbiji*. Strateški elementi unapređenja obrazovanja Roma obuhvaćeni su i širim razvojnim

strategijama na državnom ili resornom nivou: *Strategijom za smanjenje siromaštva*, u kojoj poseban odeljak *Smanjenje siromaštva kod Roma* definiše obrazovanje kao prioritet, *Nacionalnom strategijom Srbije za pridruživanje Evropskoj uniji*, *Nacionalnim planom akcije za decu* Vlade Republike Srbije i *Strategijom Ministarstva prosvete i sporta za period od 2005–2010. godine*.

Poteškoća je mnogo u samom korenu problema. Recimo, još uvek nije izvršena standardizacija romskog jezika, nedostaje i stručni kadar (npr. kvalifikovani nastavnici romskog jezika) koji bi se bavio tim problemom, kako bi se ostvarilo pravo romske dece na dvojezičnu nastavu. Gorući problem je i nedovoljan broj udžbenika i druge literature na romskom jeziku. Imajući na umu prepreke ove prirode i vreme koje je potrebno za edukaciju i formiranje stručnjaka u ovoj oblasti, 2002. godina i nije bila tako daleko. Važno je da se na tome radi. Ali šta dok se ne steknu valjani uslovi za obrazovanje Roma?!

Među Romima ima najviše ljudi koji pravno ne postoje. U svojoj praksi susretala sam se sa roditeljima dece sa kojom sam radila, koji ne da nisu imali dokumentaciju za svoju decu već ni oni sami nisu nikada bili upisani u matičnu knjigu rođenih. Ako tome pridodamo da je jedna od najmlađih populacija upravo romska, da je najbrojnija starosna grupa Roma u Srbiji ona do 14. godine života, znači deca, postavlja se pitanje kako pomoći toj deci koja se nalaze takoreći u vakuumu promena ka unapređenju položaja Roma u Srbiji.

U pokušaju da neke probleme rešava u hodu, državi su velika pomoć bile i donacije raznih inostranih organizacija poput Save the children, UNHCR, ISC i drugih.

Romi su relativno mlada populacija. Statistika govori da deca uzrasta do šest godina čine preko 15% ukupne romske populacije, što bi značilo da bi se broj romske dece uzrasta koji odgovara pripremnom periodu za školu (od tri do šest godina) i osnovnoj školi mogao kretati približno između 60.000 i 120.000.

Statistički podaci o školama ne sadrže podatke o nacionalnoj pripadnosti, pa se o nacionalnoj zastupljenosti u različitim segmentima sistema obrazovanja zaključuje na osnovu vrednosti dobijenih na uzorcima pojedinačnih istraživanja.

U *Istraživanju višestrukih pokazatelja* (MICS 3, 2005. godina) navodi se da je predškolskim obrazovanjem (uzrast tri do pet godina) obuhvaćeno oko 40% većinske dece i samo 3, 9% romske dece iz slamova. Pripremnim predškolskim programom obuhvaćeno je 88, 6% većinske dece, a svega 56, 9% romske dece.

Nije potrebno posebno obrazlagati važnost pohađanja pripremnog predškolskog programa za dalje školovanje i napredak deteta. Međutim, možda je manje poznata, ali kroz različita istraživanja potvrđena činjenica da su često očekivanja kako vaspitača, tako i učitelja i nastavnika u vezi sa postignućima romske dece niža, što dovodi do nedovoljnog posvećivanja savladavanju gradiva u pripremi za školu, te se „odjednom” javljaju problemi zbog kojih deca nisu u stanju da uspešno prate nastavni plan i program, te se neretko upisuju u specijalne škole. U prilog tome, može se navesti podatak iz studije *Nacionalnog testiranja učenika trećeg razreda osnovne škole* (Macura-Milovanović, 2008). Naime, posle tri godine školovanja 50% romske dece nije savladalo ni najosnovnija znanja i elementarne pojmove iz matematike i nije bilo sposobno da primeni matematičko znanje u jednostavnim situacijama (na nacionalnom nivou se to dešava u 11% slučajeva), a 56% romske dece nije steklo osnovna znanja i veštine iz srpskog jezika (na nacionalnom nivou to se dešava u 14% slučajeva). Prema nekim tumačenjima do kojih je došla Macura-Milovanović, to bi značilo da romski učenici zaostaju za drugim učenicima 2, 2 školske godine u matematici i 2, 6 školskih godina iz srpskog jezika, posle prosečno tri godine provedene u školskom

sistemu. Data je i analiza mogućih uzroka slabijeg uspeha romskih učenika u kojoj je jedno od objašnjenja u socijalnom poreklu (deca su iz siromašnih porodica imaju nizak nivo obrazovanja).

Međutim, ukoliko je nizak socijalni i obrazovni status porodice jedini uzrok školskog neuspeha, onda bi bilo očekivano da i neromski učenici sličnog socijalnog porekla imaju slabiji uspeh. U tom slučaju bismo mogli govoriti da škole (i vrtići) pružaju isti nivo kvaliteta obrazovanja svim učenicima i da ne doprinose postojećem jazu između romskih i neromskih učenika u školskom postignuću. Ali, analiza postignuća romskih i neromskih učenika pokazuje da razlika u postignućima ipak postoji, jer romski učenici imaju slabije rezultate na standardizovanim testovima od neromskih učenika sličnog porekla. Drugačije rečeno, razlike u postignućima se ne mogu objasniti samo socio-ekonomskim faktorima, već je moguće da jedan deo objašnjenja zašto romska deca postižu slabije rezultate leži i u nižem kvalitetu obrazovanja za romsku decu u osnovnim školama, ali i u predškolskim ustanovama. Niži kvalitet obrazovanja u ovom slučaju znači drugačije stavove nastavnika prema romskim učenicima u odnosu na neromske učenike, npr. smanjivanjem očekivanja od romske dece. Samim tim, romska deca dobijaju manje podsticaja od svojih nastavnika, što je takođe uzrok nižih postignuća.

Možemo pretpostaviti da, kada bi se slična analiza sproveda u okviru predškolskog sistema, rezultati ne bi bili drugačiji. U stvari, u okviru predškolskog perioda to već počinje, a u osnovnoj školi se samo nastavlja, i onda sledi često ponavljanje razreda i izrazito loša postignuća koja se potom, nažalost, koriste kao „argumenti” za segregaciju romske dece u drugi tip škola. Slabe ocene postaju opravdanje za premeštanje dece u specijalne škole i škole za obrazovanje odraslih.

Udaljenost ustanova

U Godišnjem izveštaju Lige za Dekadu iz 2006¹. godine navodi se da skoro 50% romskih roditelja ne šalje svoju decu u školu zbog nedostatka novca, a narednih 20% zbog nedostatka ličnih i drugih dokumenata i nemogućnosti da do njih dođe. U manje od 40% romskih naselja ili u blizini (do 1 km) postoji predškolska ustanova; u 55% romskih naselja ili u blizini (do 1 km) postoji škola, a za 20% naselja čak je i osnovna škola nepristupačna. Uzroci ovakve izolovanosti romskih naselja delimično su i istorijske, jer su turski osvajači imali posebne uredbe kojima su regulisali nastanjivanje Roma. Romska naselja su morala biti na periferiji grada/varoši, odvojena od ostalih kuća. Takav raspored je i danas ostao gotovo istovetan u većem delu Srbije. Ovakva prostorna izolovanost ima za posledicu da se stanovnici romskih naselja samim tim osećaju „drugačije”, da nemaju jasnu predstavu o svojoj okolini nego često iluziju o samostalnosti i samodovoljnosti. Romska deca često, i to na ranim uzrastima, moraju da doprinose porodičnom prihodu i nemaju osnovne materijalne uslove za pohađanje škole. Obrazovni nivo roditelja je po pravilu takav da oni ne uspevaju da pruže pomoć deci u učenju. Čest je slučaj da se u samoj romskoj zajednici ne

¹ Izveštaj sastavlja Centar za prava manjina, nevladina organizacija osnovana 2001. godine, sa sedištem u Beogradu, koja je bila uključena u izradu akcionih planova za Rome koje je Vlada Srbije usvojila 27. januara 2005. godine. Prema usvojenim akcionim planovima, Centar za prava manjina je nadležna organizacija za monitoring implementacije, te se i izveštaj odnosi, pre svega, na aktivnosti u Republici Srbiji, uz preporuke za narednu godinu.

priznaje vrednost formalnog obrazovanja, pa je i to razlog što roditelji nedovoljno podstiču pohađanje škole. Čak i oni roditelji koji žele da im se deca školuju većinom ne priznaju važnost predškolskog obrazovanja ili smatraju da su im deca suviše mala da bi već pohađala neku instituciju. I pored toga što već tri godine unazad zakon nameće obavezu pohađanja pripremnog predškolskog programa, još uvek ga veliki broj romske dece ne pohađa ili ga ne pohađa u celini, već se pomoću različitih organizacija ipak upisuju u osnovne škole gde dolaze potpuno ili nedovoljno pripremljeni, sa svim teškoćama koje proizilaze iz jezičkih, kulturalnih i drugih barijera.

Strah od institucija

Postoji još jedna važna stavka u institucionalnom obrazovanju romske dece, odnosno, još jedan uzrok izbegavanja koji se retko razmatra, ako dobro ne poznamo Rome, a koji već samom činjenicom da je u prirodi čoveka da se plaši onog što mu je nepoznato, mora biti logičan. Naime, veliki broj Roma ima izražen strah od institucija.

Radeći sa romskom decom predškolskog uzrasta imala sam prilike da se u to uverim. Naime, devojčica iz moje grupe imala je infekciju na ustima i uputila sam majku da je odvede na pregled u zdravstvenu ustanovu. Ali ona to nije učinila, iako je sledećeg dana iz škole krenula kod lekara. Dan potom, revoltirana, odvela sam devojčicu sama kod lekara, gde sam morala biti prilično neprijatna u komunikaciji kako bi dete upisali u Knjigu prolaznika i pregledali. Dete je dobilo terapiju, a devojčicina majka mi je sutradan u znak zahvalnosti poslala kafu. Tek tada sam shvatila koliko je bila uplašena jer je nepismena, i da ne zna ni šta su to ljudska prava (a kamoli kako da ih ostvari), pa taj strah prikriva odavanjem utiska da nedovoljno brine o svojoj deci. Tada sam prvi put jasno shvatila da ni sama nisam bila imuna na predrasude i stereotipni način mišljenja, a volela sam da verujem da jesam. To mi je bila jedna od prvih velikih lekcija u radu.

Jezička barijera

Jezička barijera jedan je od osnovnih faktora koji utiču na prosečno lošije postignuća romske dece u institucionalnom obrazovanju i istovremeno jedan od glavnih razloga za visok procenat upućivanja romske dece u specijalne škole. Organizacija Save the Children i Centar za prava deteta iznose procenu da među učenicima koji pohađaju nastavu u specijalnim školama ima i do 80% romske dece. Razlozi za relativan neuspeh romske dece na testovima koji mere zrelost za polazak u školu i mentalne sposobnosti potrebne za praćenje školske nastave su pre socijalno-kulturne i jezičke prirode, nego što govore o stvarnim inetlektualnim (ne)sposobnostima romske dece. Istraživanja Centra za interaktivnu pedagogiju potvrđuju da 20% romske dece na starijem predškolskom uzrastu nema potreban nivo vladanja srpskim jezikom. Mnoga romska deca nemaju priliku da pre polaska u školu i u školi uče i obrazuju se na maternjem jeziku, niti imaju mogućnosti da sistematski savladaju i usvajaju srpski jezik koji im je potreban za dalje školovanje. Zbog jezičke barijere neka romska deca se upisuju u prvi razred, iako bi po godinama mogla da pohađaju i stariji razred.

Iskustva u radu sa decom i roditeljima iz naselja Veliki rit u Novom Sadu

Romska školica je naziv koji su sami stanovnici ovog naselja dali kompenzatornom programu namenjenom deci predškolskog uzrasta. Pod različitim programskim nazivima i donatorima od 1999. održavale su se slične aktivnosti u realizaciji uglavnom istog jezgra saradnika-edukatora i volontera. U periodu od 2007. do 2012. radila sam sa oko 150 dece uzrasta od 3,5 do 8 godina starosti.

U početku se rad na pripremi dece za polazak u školu svodio na učenje jezika i saradnju sa stručnom službom osnovne škole.

Izazovi okupljanja grupe

Prema raspoloživim podacima, početkom 2007. u naselju Veliki rit živelo je oko 2000 stanovnika, od čega su 15% deca. Formiranje grupe od dvadesetak dece predškolskog uzrasta činilo se lakim početnim korakom.

Ostvariti kontakt sa roditeljima ili dobiti podatke o uzrastu dece već na samom početku pokazalo se kao aktivnost koja zahteva mnogo umešnosti, znanja i suočavanja sa kulturološkim razlikama. Takođe, teško je govoriti o značaju obrazovanja u okruženju siromaštva na egzistencijalnom nivou. Novo saznanje bilo je i da roditelji koji znaju datum rođenja deteta uvek dodaju godinu više. Za dete koje ima 6 godina reći će da ima 7, jer je ušlo u sedmu godinu. Nakon evidentiranja tridesetak dece koja sigurno ili verovatno odgovaraju predškolskom uzrastu, formirali smo grupu. Roditelji su bili zadovoljni idejom da im neko čuva decu nekoliko sati na dan. Deca su imala obezbeđen obrok, a postojala su i sredstva za odeću i obuću.

Dogovoreno je da prvi radni dan započne u osam ujutro, ali i posle 11h niko se nije pojavio. Razlozi koji su navođeni bili su: zaboravili smo, nije imao ko da dovede decu, deca nisu htela da dođu, nije moglo da se probudi i različite zdravstvene tegobe. Nakon razgovora sa roditeljima, sutradan je došlo svega dvoje dece. Ni posle mesec dana, ni posle pomeranja satnice početka rada na 11 časova, stanje se nije bitnije izmenilo. Roditelji su dovodili i mlađu i stariju decu (da deca budu zajedno), pokušavali da razdvajaju decu od onih iz porodica sa kojima su u zavadi, dovodili decu ranije, dolazili po njih mnogo kasnije, ali bilo je i onih koji su svoja pozitivna iskustva prenosili i na druge. Na kraju, nepopularna mera uskraćivanja pomoći u hrani i odeći za one koji nisu redovni dovela je do konačnog pozitivnog efekta.

Ponovni početak

Posle godinu dana rada u ovom naselju stekao se potpuniji uvid u stanje i probleme predškolske dece i njihovih roditelja:

- porodice su neobrazovane i generacijama edukativno i vaspitno zapuštene i iz tih razloga nezainteresovane za obrazovanje svoje dece;
- roditelji koji žele da uključe decu u redovne obrazovne institucije imaju od njih strah, potrebna im je podrška pri upisu dece u školu;
- zbog straha, neupućenosti i neuviđanja važnosti, komunikacija roditelja sa školom je slabo razvijena i potreban je posrednik u komunikaciji;
- život se odvija od danas do sutra u siromaštvu i izolovano;
- ne postoje razvijene osnovne higijenske navike ni adekvatna infrastruktura;

- postoji visok stepen asocijalnog ponašanja, agresivnosti i netolerancije;
- nisu upućeni u svoja prava;
- ne poznaju jezik sredine ili imaju siromašan rečnički fond;
- veliki broj dece ima teškoće u razvoju govora;
- nepostojanje ličnih dokumenata.

U odnosu na procenu stanja definisani su prioritetni ciljevi. Rad na integraciji, saradnji sa školom, učenje jezika, rad sa decom koja imaju razvojne teškoće, usvajanje higijenskih navika, rad na povećanju međusobnog poverenja, razvoj kreativnosti, edukovanje roditelja, posredovanje i pomoć pri upisu u školu.

Iskustva iz prakse

Razvojni nivo dece

Detinjstvo predškolske dece u naselju Veliki rit većinom se odvija pod vedrim nebom, s obzirom na skučenost stambenih uslova (jedna prostorija za celu višečlanu i višegeneracijsku porodicu). Ispitujući polazni razvojni nivo dece u grupi sa kojom je započeo rad, uočeno je da u oblasti krupne motorike uglavnom nema odstupanja od razvojno očekivanih zahteva. Međutim, u oblasti razvoja fine motorike uočena su značajna zaostajanja. Tek poneko od dece umelo je da drži olovku, crta ili precrtava zadate oblike, upotrebljava makaze i sl. Osnovni uzrok, naravno, predstavlja nedostatak ili potpuni izostanak ovakvih iskustava. Većina dece nije imala razvijene ni osnovne higijenske navike. Veliki rit nije imao ni vodovod ni kanalizaciju. Obučavanje u korišćenju toaleta i pranje ruku bile su početne aktivnosti. Za razvoj fine motorike koristili smo plastelin, obojeno testo, semenke, klikere, drvene slagalice, kolaž papir i reciklirane materijale. Tek nakon dužeg vremena provedenog u takvim aktivnostima mogli smo da se vratimo papiru, svesakama i olovkama. Najpre smo papire lepili za sto a zatim gotove radove lepili u sveske. Postepeno se prešlo na rad u samim sveskama. Takozvane uši na papiru su postepeno nestajale jer su se baš na tom mestu upisivale nagradne zvezdice. Napredak dece u toku godine dana bio je zapanjujući.

U pogledu socijalno-emocionalnog razvoja postalo je uočljivo da deca mlađeg predškolskog uzrasta nemaju iskustva u poznatim dečjim igrama, teško prihvataju pravila igre, iskazuju agresivnost ili se povlače. Zbunjenosti dece doprinose različiti modeli ponašanja koji postoje u porodici, dok su u institucionalnom obrazovanju strogo zabranjeni. Vremenom, počeli smo da uključujemo decu u rad različitih grupa u predškolskoj ustanovi. Iskustvo je pokazalo da je upravo taj potez imao značajan doprinos u daljem socijalnom i emocionalnom razvoju romske dece.

Rad na samopoštovanju organizovan je, između ostalog, kroz aktivnost koju smo zvali Otkrivanje tajne. U praznu kutiju od cipela stavljeno je ogledalo, a zatim je deci rečeno da u kutiji postoji jedna slika lepog i pametnog deteta, ali da niko ne sme da otkrije drugima šta je video. Oduševljenje na licima dece i traženje da se aktivnost ponavlja iznova i iznova govori o značaju koja je ona imala za ovu decu. U okruženju u kojem se o deci i njihovim potrebama ne vodi dovoljno računa, što iz neznanja, što iz nasleđenih obrazaca odnosa prema vaspitanju, što iz siromaštva koje tera roditelje da misle o egzistencijalnim pitanjima, traženje pažnje najčešće se ispoljava kroz dečje destruktivno ili agresivno ponašanje, koje se najčešće kažnjava. U nekoliko

primera, ukazivanjem roditeljima da su detetu potrebne pohvale i podsticaji, postignute su značajne promene u ponašanju deteta. Iskustvo je pokazalo da ako želite da napravite jedan korak sa detetom, sa roditeljem morate napraviti dva.

U procesu adaptacije i socijalizacije dece stalnost istog osoblja – vaspitača i samog fizičkog okruženja pokazao se kao veoma značajan. Upotreba lutke bila je višestruko korisna u razvijanju poverenja, međusobne komunikacije, razvijanja tolerancije i izražavanju emocija.

Verbalno izražavanje kod neke dece bilo je otežano neadekvatnom artikulacijom pojedinih glasova. Saradnja sa logopedom dala je dobre rezultate, kao i podsticaji na verbalizaciju kroz pričanje priča, prepričavanje, objašnjavanje crteža. Ali najveći podsticaj dale su školske novine *Durđevak* u kojima su se našli brojni radovi ove dece.

Posebna pažnja posvećena je kognitivnom razvoju dece, s obzirom na to da je u ovom domenu bilo najviše uočenih problema. Deca nisu umela da se orijentišu u vremenu, nisu imala razvijen pojam broja, nisu raspoznavala strane tela, a pažnja je bila veoma slabo razvijena. Kroz saradnju sa stručnom službom predškolske ustanove, sa decom se radilo na temama razlikovanja živog i neživog, upoznavanju biljnog i životinjskog sveta, prirodnim pojavama, saobraćajnoj kulturi, građom čovekovog tela, i drugim temama koje obuhvata pripremni predškolski program. Sve su to teme i pojmovi koje se u prorođičnom okruženju ove dece ne smatraju važnim i kojima se ne pridaje značaj.

Rad sa roditeljima

Formiranje Roditeljskog kluba bila je ideja nastala iz potrebe da se kontinuirano radi na motivaciji i edukaciji samih roditelja o potrebama i značaju školovanja njihove dece. U pokušaju da se organizuju zajednička okupljanja naišlo se na problem istovremenog dolaska oba roditelja, tako da je grupa najčešće delovala kao Klub majki. Ali očevi su nam bili veoma značajni jer su donosili konačnu odluku o sudbini školovanja svoje dece, naročito ženske. Organizovali smo zasebne susrete.

Anketiranje roditelja o tome šta bi voleli da rade u Roditeljskom klubu nije dalo nikakve rezultate. Ali, pokazalo se da su majke rado dolazile sa svojim bebama, da im uz kafu ili čaj neko popuni obrasce za dobijanje socijalne pomoći, lična dokumenta i sl. S obzirom na to da je cilj ovih susreta bio da se edukuju o značaju obrazovanja njihove dece, praćenju i unapređenju dečjeg razvoja, vaspitnim postupcima, dečjim i roditeljskim pravima, položaju deteta u porodici i društvu i drugim temama, ovaj blok aktivnosti, predviđen za početak susreta, često je morao biti premeštan za kraj. Roditelji su nekako više bili motivisani da popune obrasce, neki da nauče da napišu svoje ime, ili da se igraju (bile su organizovane različite kreativne radionice). Ove roditeljske potrebe proistekle su iz činjenice da su mahom svi bili nepismeni, a naročito žene, koje su se rano udale i zasnovale porodice, preuzele brigu o starijim članovima porodice, a vreme za igru i zabavu u njihovim životima bilo je veoma kratko. Postepeno su i očevi i majke počeli da saraduju na podsticanju razvoja svoje dece, naučili su oblike vaspitnih postupaka prema deci drugačije od ranije vrlo često zastupljenog fizičkog i verbalnog kažnjavanja, počeli su da se igraju sa svojom decom i postajali zadovoljni i zainteresovani za njihovo napredovanje. Rado su učestvovali u pripremanju za organizovane javne nastupe dece na različitim lokalnim manifestacijama. Rezultat svih navedenih aktivnosti bila je redovnost dolazaka dece u Školicu i povećan broj zainteresovanih članova. Lični utisak je da je do ovakvih rezultata doveo

više dobar odnos koji smo ostvarili sa roditeljima nego usvajanje znanja i informacija o značaju edukacije njihove dece.

Zaključak

Kroz lično iskustvo u radu sa decom, ustanovila sam da se u korenu svih prepreka za napredak deteta iz porodica sa margina krije nedovoljno poznavanje uzroka njihovog nastanka. Poznavanjem istorije detetovih prilika ne razvijamo samo saosećajnost s kojom treba da pristupimo svakom živom biću već i svest o odgovornosti prema izazovima u koje se upuštamo. Tako je i sa romskom decom koja u svom genetskom kodu nose dugu istoriju nezapisane kulture i neslućenih stradanja.

LITERATURA

- Hrnjica, S., Mitrović, A., Stojanović, J. (2003) Uvod u kompenzatorno obrazovanje priručnik. Beograd: Društvo za unapređivanje romskih naselja
- Došen Lj., Gačić-Bradić, D. (2005) Vrtić po meri deteta-priručnik za primenu inkluzivnog modela rada u predškolskim ustanovama. Beograd: Save the Children Strategija za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji, Beograd 2010.
- Macura-Milovanović, S. (2008). Specifični problemi u obrazovanju romske dece. Beograd: Uzdanica (str. 177-185).
- Macura-Milovanović, S. (2005). Zašto je potrebna obuka učitelja u multikulturalnim odeljenjima sa romskim učenicima? Inovacije u nastavi, br.1, Beograd .(str. 20-32)
- Macura-Milovanović, S. (2006). Socijalni aspekti inkluzije romske dece iz naselja Deponija u obrazovni sistem. Pedagogija, LXI, br.3, (str.304-320).
- Eraković, T. (2012). Osobe sa posebnim potrebama (u pripremi)